

Олександр БОРИСЮК

Польська політика щодо українського приватного підприємництва на Волині в 20-30 рр. XX ст.

Розбудова українського приватного підприємництва в підневільних умовах польської держави становить одну із найцінніших складових історичного досвіду витворення національної моделі ринкових відносин. Мала чисельність українського свідомого міщанства стала однією з причин поразки у визвольних змаганнях. Українська еліта прагнула опанувати сфери торгівлі та промисловості, що стало б запорукою самозбереження в умовах колонізації і колонізації “східних кресів”, а в майбутньому і створення держави. Усвідомлення цього дало поштовх до національної господарської самоорганізованості, яка реалізувалась в українському приватному підприємстві. Це започаткувало формування на українських землях середнього класу власників як основи самодостатності української нації.

21 квітня 1920 р. у Варшаві представники Польської Республіки і УНР підписали таємний “Варшавський договір 1920 р.”, за яким Холмщина й Підляшшя, Західна Волинь, Полісся та Галичина визналися складовою частиною Польщі. Польський уряд зобов’язувався надати українцям у Польщі такі ж права, які громадяни польської національності матимуть в Україні [2, С. 199-200]. А Ризький мирний договір 18 березня 1921 між польською і радянською стороною остаточно закріпив західноукраїнські землі за Польщею [5, С. 410] і, як Варшавський договір 1920 р., не гарантував національних прав українцям, бо формулу рівноправності було складено заплутано і незрозуміло [2, С. 319]. Після цього Польща почала проводити політику, спрямовану на уніфікацію всього адміністративно-територіального устрою, закріплення своєї влади на нових територіях, щоб переконати Європу в їхньому польському характері [7, С. 282]. З того часу уряд взявся за забезпечення домінування поляків у всіх сферах господарського життя Волині. Особливий акцент робився в промисловості, торгівлі і транспорті. Республіка Польща в міжвоєнний період була, порівняно із сусідами середньо розвинутою країною, а Волинь була економічно занедбаною аграрною територією [7, С. 287]. Таке становище влаштувало поляків – вони прагнули замкнути українців у межах

одного селянського стану і не допустити освоєння ними міст. Суспільна деформація перешкоджала б відновленню незалежності всього народу.

Основні політичні табори (націонал-демократи і пілсудчики) Польщі, які в міжвоєнний період перебували при владі, ставили собі за мету якнайшвидше інтегрувати українські землі з польськими, позбавити українське населення національної індивідуальності. Різниця між двома політичними угрупованнями полягала в методах її здійснення. Пілсудчики підтримували політичні методи інтеграції, а ендеки закликали до інкорпорації українських земель, не зупиняючись перед насильницькими методами. Але на практиці ця різниця була умовною [17, С. 5].

Національно-демократичний табір Польщі вважав, що основний принцип політики уряду на цих землях повинен полягати в тому, щоб на всіх ділянках економічного, суспільно-політичного і культурного життя забезпечити полякам домінуюче становище. При цьому було дві точки зору на подальшу долю українських земель: перша – розвиток польської промисловості і торгівлі на основі місцевої дешевої робочої сили і остаточне витіснення непольського елемента з міст; друга – перетворення українських земель на аграрно-сировинний придаток більш розвинених у промисловому відношенні польських земель, джерело прибутку і місце заслання політичних в'язнів. Остання точка зору стала офіційною політикою польського уряду. Було створено дві господарські території: Польща “А”, куди ввійшли власне польські землі, і Польща “Б” з переважно західноукраїнськими і західнобілоруськими землями. Якщо на території Польщі “А” уряд підтримував державними замовленнями і кредитами розвиток промисловості, то на Волині, що належала до Польщі “Б”, розвиток промисловості, кредитування і торгівлі, особливо української, навмисно гальмувався. [13, С. 113] Була встановлена спеціальна система залізничних тарифів: завищені тарифи на ввезення сировини в Польщу “Б” і занижені на вивіз готової продукції з неї. Це знижувало рентабельність місцевих підприємств і посилювало конкурентні позиції готової продукції з Польщі “А”, що робило промислове виробництво на українських землях неконкурентоспроможним [13, С. 13].

Дискримінаційна політика поляків, також, перекрила українцям доступ до роботи в державних установах і вони вимушені були шукати іншого виходу зі скрути. Деякі активніші українці, попри штучні перешкоди держави, взялися за нову справу – торгівлю. Починати її було надзвичайно важко, бо панувала сильна конкуренція з боку євреїв і поляків, не вистачало капіталу і досвіду [1, С. 241]. Про загальну ситуацію української торгівлі на українських землях у газеті “Торговля і Промисл” пише кореспондент Миколайський О.: “За російських часів український нарід

не брав участі в торгівлі, нехить до торгівлі, бо вона перейшла виключно в руки євреїв. Сьогодні цей стан такий, що 93% торгівлі й 95% ремесла знаходиться в єврейських руках”. Євреї стали монополістами гуртового і роздрібного ринку [14, С. 1-3]. В Галичині українські підприємці були більш активні і організувались у 1923 р. в професійне об’єднання – Союз Українських Купців, до якого, крім торговців, пізніше у 1934 р. увійшли ще й промисловці. Союз впроваджував серед українського підприємництва гасло “Свій до свого – по своє”, яке втілювалось на практиці у загальній координації діяльності членів товариства; підвищенні фахового рівня; створенні українських гуртівень і централізованих закупівель товарів в українських виробників; наданні юридичної, фінансової допомоги і захисті від сваволі польських чиновників [3, С. 10]. Тому чисельність українських підприємців у Східній Галичині досить швидко зросла – з кількох десятків на початку 20-рр. ХХ ст. до більше 6000 у 1939 р. Але уряд, затверджуючи статут організації, обмежив територію її діяльності лише трьома воєводствами: Львівським, Тернопільським та Станіславським і заборонив жителям інших воєводств ставати її членами, відрізвавши підприємців з Волині від допомоги Союзу Українських Купців. Більше того, підприємцям на Волині не можна було самим організовуватись. Так, наприклад, група українських підприємців з Луцька на чолі з Миколайським О. підписала статут аналогічної галицької організації і подала його на розгляд волинського воєводи, заявляючи, що хоче заснувати Союз Українських Купців і Промисловців. Відповідь на це прохання була несподіваною: створення такого товариства може загрожувати громадській безпеці, і тому воєводство такого дозволу дати не може [10, С. 123]. Ще одна спроба створити таке об’єднання також була безуспішна. Тому чисельність українських підприємців на Волині зростала значно повільніше і, за приблизним підрахунком, перед Другою світовою війною становила 1200 осіб. Але їхній фаховий рівень і громадська свідомість були дещо нижчими, ніж в Галичині. Володимир Несторович подає дані жителя села Попівці Кременецького повіту Лавриненка Я., який працював пропагандистом тернопільської фабрики “Будучність” (“Калина”) про українських підприємців із 225 сіл та 6-ти містечок цього повіту. Він поділяє їх на чотири групи: 1-ша група невелика – (15 крамарів, які ведуть крамниці зразково), має на продаж вироби українських виробників, і з громадського боку дієва; 2-га група (приблизно 35 крамарів) намагається працювати, але при зустрічі з різними чинниками проявляє куди менше громадського гарту; 3-тя – це люди несвідомі, їх 25 і в них нема ніякого купецького хисту та ніякого почуття своєї національності; 4-га – найчисельніша, 114 приватних підприємців-українців – це молоді недосвідчені хлопці, які

мають бажання займатись підприємництвом, але не мають ні відповідних знань, ні досвіду [10, С. 125]. Відсутність єдиного українського координаційного центру прирікала українське підприємництво на Волині на стихійний і малоефективний розвиток та самотнє протистояння свавілля польської влади.

Дуже популярним методом боротьби польської адміністрації з українським підприємництвом було дошукування “неточностей.” Поліції не подобались вивіски українською мовою, – то звинувачували торговців в ошукані покупців, недотриманні норм гігієни, несвіжості товару. Проблемою українських приватників було невміння правильно вести бухгалтерію, за що польська влада нараховувала завищені податки, карала штрафами. Погане знання польських законів українськими підприємцями приводило до зловживань місцевої адміністрації, яка при першій нагоді накладала кари, що потім виявлялися невинуватими, а то й незаконними [10, С. 229].

Негативний вплив на діяльність українських фінансових установ, які забезпечували розвиток українського приватного підприємництва, мало посилення авторитаризму польської державної політики у другій половині 30-х років. Починаючи з 1935 р., польський уряд розпочав розробку концепції, суть якої полягала в зосередженні керівництва всім господарським життям, в тому числі і приватним підприємництвом, в одному центрі. Ініціатором такого плану був тодішній міністр фінансів Є. Квятковський, який висунув ідею створення Головної Господарської Ради, до складу якої повинні були увійти польські господарники і громадські діячі, які мали б визначати доцільність всієї господарської діяльності – як приватної, так і державної [1, С. 252]. Така структура управління господарством була створена в тодішніх тоталітарних державах – Німеччині, Італії, СРСР, і неминуче привела б до знищення українських економічних установ, але ця справа не була втілена в життя.

Із польських законів, шкідливим був для українських підприємств закон від 2 липня 1937р. про обов’язкове працевлаштування на підприємства на кожних 33 працівники 1-го з учасників боїв за незалежність Польщі, при цьому їх заборонено вибирати самостійно. За ухилення від виконання цього закону загрозувало ув’язнення до 6-ти тижнів або штраф до 2000 злотих.

В кінці 30-х років, у зв’язку із загрозою агресії нацистської Німеччини, для зміцнення свого становища польський уряд змінив господарську політику: штучне гальмування виробництва в Польщі “Б” було визнано таким, що мало сприяло зростанню виробництва і чисельності польського елементу в містах; було введено єдиний державний план розвитку економіки. Але це не означало розвитку всієї промисловості, а тільки зміцнення

становища поляків. Уряд призначив цілий ряд пільг для поляків і систему дискримінаційних заходів у щодо українського населення [15, С. 3].

Рада міністрів наділила міністерства і місцеві органи влади широкими повноваженнями – надавати і відбирати дозволи, припиняти діяльність будь-якого промислового чи торговельного підприємства, відкритого представниками українського населення. Міністерство промисловості і торгівлі відкрито заявляло, що перешкоджатиме отриманню ліцензій небажаними елементами і добиватиметься поступового усунення з українських земель непольських фірм шляхом “спеціальної” пересилки прохань на розгляд відповідних торгово-промислових і воєводських органів влади [13, С. 157].

Відчутним ударом по місцевій промисловості було прийняте в 1938 році рішення міністерства промисловості і торгівлі, підтримане Радою міністрів, про обмеження продажу підприємцям непольської національності на українських землях важливих видів сировини і палива, насамперед вугілля, заліза і нафти [13, С. 158].

В кінці березня 1939 р. на розгляд Сейму внесений урядовий законопроект про картелеві змови. Він був виявом намагання держави підпорядкувати окремі галузі господарства інтересам держави. Формально все виправдовувалось зміцненням національної оборони проти наростаючої загрози з боку нацистської Німеччини. Метою картелевих змов є пристосування виробництва до попиту згідно інтересів виробників. Картель є корисним для виробника і держави при несприятливій кон'юктурі, бо обмежує зайву конкуренцію і може врятувати від банкрутства слабкі підприємства, допомагає уникнути безробіття, що було б важливо для стабільності в суспільстві. Тому держава почала проводити політику підтримки добровільних картелів та створення примусових і їх усупільнення – підпорядкування інтересам національного господарства. Урядовий законопроект передбачав спеціальні вимоги до статуту картелю, за якими всі картелі, що допускать не виправдане завищення цін [11, С. 3] зменшення збуту чи інші акції, що не відповідатимуть інтересам народного господарства, міністр торгівлі і промисловості може розпустити або обмежити діяльність. А неприйняття цих вимог означало відмову у реєстрації картелю. Картелями мали опікуватись спеціально призначені державною адміністрацією делегати. Вони могли втручатися у функціонування підприємств, визначати квоти для виробництва продукції. Звичайно, що кращі умови були б для найлояльніших до влади підприємців [6, С. 2].

В квітні 1939 р. в Польщі оголошено урядові приписи, які зобов'язували купців і промисловців до звітів про матеріальну власність. Вони повинні були повідомляти державу про змінні елементи своїх підприємств, давати інформацію про постачальників сировини, продукції, клієнтів; давати

документацію про діяльність підприємств, яка могла потрапити до польських і єврейських конкурентів [4, С. 6].

Генеральний комісаріат позички протилетунської оборони оголосив орієнтаційні норми (мінімальні) позички для створення системи протиповітряної оборони від 0,5% до 2% від обороту всіх фірм [12, С. 8]. Це була відчайдушна добровільно-примусова акція для вибивання додаткових коштів на оборону, прикрашена польським патріотизмом. Вона, також, мала на меті фінансово послабити українську кооперацію і приватне підприємництво і, можливо, виявити потенційних зрадників серед них у можливій війні з іноземним агресором. Українці, добре пам'ятаючи погроми свого майна і знущання поляків під час “пацифікації” 1930 р., масово почали підписуватись і платити цю “позичку” [16, С. 8].

Але дні існування Другої Речі Посполитої вже були пораховані Сталіним і Гітлером. У вересні 1939 р. вона була ними поділена. Територію Волині захопила радянська влада і націоналізувала банки, промислові підприємства (навіть дрібні майстерні), перукарні, готелі, лазні і більшість крамниць [9, С. 208].

Отже, відносини між польською владою і українськими підприємцями вибудовувалися на основі польської державної політики, яка була спрямована на асиміляцію українського населення і закріплення на території Волині своєї влади. Здійснення цих планів передбачало досягнення домінування польського елемента в усіх галузях господарства. Все, що перешкоджало цим планам, оголошувалось ворожим державі із відповідними наслідками. Уряд своїми заходами сприяв нагнітання серед польського населення нетерпимості до національних меншин, а особливо до українців, які претендували, як мінімум, на автономію своїх земель у складі Польщі. Враховуючи кількість українців і те їхнє завзяття, з яким вони взялися за розбудови своєї торгівлі і промисловості, польська адміністрація, не без підстав, побоювалась втратити Волинь, вживала всі можливі заходи щоб протидіяти цьому. Державна політика була спрямована на перетворення “східних кресів” на сировинний придаток шляхом штучного гальмування їхнього промислового розвитку. Створені штучні бар'єри шкодили розвитку загальної польської економіки, що польська влада усвідомила аж у кінці 30-рр. XX ст., коли назріла загроза війни з Німеччиною. Проте навіть тоді вона не відмовилась від дискримінації українського підприємництва. Але своєї цілі польський уряд не досягнув – поляки не змогли досягти переваги в торгівлі і промисловості. Йому не вдалося обмежити зростання чисельності українського підприємництва, а лише пригальмувати його темпи і перешкодити частині українських купців приєднатись до станового об'єднання.

Література

1. Вербова О. Економічна історія. – Львів, 2002. – 392 с.
2. Верига В. Визвольні змагання в Україні 1814-1923 рр. У 2 томах. Т. II. – Жовква, 1998. – 502 с.
3. Група промисловців // Торговля і Промисл (Львів). – 1934. – 1 грудня. – Ч. 5. – С. 10.
4. Загальний обов'язок матеріальних свідчень, що відповідають потребам оборонно – воєнним // Торговля і Промисл (Львів). – 1939. – 15 квітня. – Ч. 8. – С. 6.
5. Історія Центрально-Східної Європи / За редакцією Зашкільняка Л. Львів, 2001. – 660 с.
6. Картелі – півдержавними організаціями. Нова загроза українського господарського життя // Торговля і Промисл (Львів). – 1939. – 1 квітня. – Ч. 7. – С. 2.
7. Кульчицький С. Україна між двома війнами (1921-1939). – К., 1999. – 335 с.
8. Купці і позичка протилетунської оборони // Торговля і Промисл (Львів). – 1939. – 15 травня. – Ч. 10. – С.8.
9. Луцький О. Західна Україна в умовах становлення радянського тоталітарного режиму (вересень 1939 – червень 1941 рр.) // Український Альманах. Варшава, 1999. – С. 205 – 208.
10. Несторович В. Українські Купці і Промисловці в Західній Україні 1920-1945. – Торонто-Чикаго, 1977. – 342 с.
11. Нові закони про картелі // Торгівельний інформатор. – Львів. – 1938. – 11 грудня. – Ч. 4. – С. 3.
12. Норми при позичці протилетунської оборони // Торговля і Промисл (Львів). – 1939. – 1 травня. – Ч. 9. – С. 8.
13. Сливка Ю. Ю. Західна Україна в реакційній політиці польської і української буржуазії (1920-1939). К., 1985. – 250 с.
14. Торговля і Промисл. Львів, 1937. Ч.71. С.1-3.
15. Торговля і Промисл. Львів. – 1938. – 1 жовтня. – Ч. 97. – С. 3.
16. Українські купці і промисловці підписують позичку // Торговля і Промисл. Львів. – 1939. – 1 травня – Ч. 9. – С. 8.
17. Швагуляк М. “Пацифікація”: польська репресивна акція в Галичині 1930 р. і українська суспільність. – Львів, 1993. – С. 22.